

Παραθέματα από τα *Θεατρικά Τετράδια 24. Ο Ευριπίδης και η Άλκηστη*. Περιοδική έκδοση της Πειραματικής Σκηνής της «Τέχνης». Επιμέλεια ύλης Γλυκερία Κουκουρίκου.

Η ΣΙΩΠΗ ΤΗΣ ΑΛΚΗΣΤΗΣ

[ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ](#)

Νίκος Χουρμουζιάδης, από το *Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1984.

Μια βασική διαφορά της Άλκηστης από όλες τις άλλες [σιωπηλές] μορφές έγκειται στο ότι η σιωπή σ' αυτήν αποτελεί το τελευταίο, όχι το πρώτο ή το μόνο, στάδιο της σκηνικής παρουσίας της, αφού μετά από τη σχετική σκηνή το δράμα τελειώνει. Η διαπίστωση αυτή αποκλείει περίπου αυτόματα το ενδεχόμενο να παίζει η σιωπή κάποιο ρόλο στην ολοκλήρωση της ηρωίδας ως δραματικού προσώπου, ενώ παράλληλα προβάλλει την ιδιοτυπία της παρουσίας της σε όλη την πορεία της δράσης. Αν εξαιρέσουμε το μέρος εκείνο που μεσολαβεί ανάμεσα στην αναχώρηση της πομπής και την επάνοδο του Ηρακλή, η Άλκηστη είναι μόνιμα, αν και κάπως «ανορθόδοξα», παρούσα. Δεν αναφέρομαι τόσο στην παρουσία της στο εσωτερικό του παλατιού [...] όσο στη «φυσική» παρουσία της κατά την καθοριστική σκηνή του αγώνα λόγων ανάμεσα στον Άδμητο και τον Φέρητα, ο οποίος διεξάγεται δίπλα στο φέρετρο της Άλκηστης. Και εδώ η ηρωίδα σιωπηλή «παρακολουθεί» μια διαμάχη με επίκεντρο την ίδια, προετοιμάζοντας, κατά κάποιον τρόπο, την αντίστοιχη «διένεξη» ανάμεσα στον Άδμητο και τον Ηρακλή στο τέλος του έργου.

Η παρουσία της σιωπηλής Άλκηστης είναι συνυφασμένη με ένα διπλό πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει ο Ευριπίδης ειδικά σε σχέση με το τέλος του δράματος: πρώτα, χρειαζόταν να ολοκληρώσει την ηθική αποκατάσταση του Αδμήτου, ο οποίος, ιδιαίτερα μετά την κυνική επίθεση του Φέρητα, έμενε κάπως εκτεθειμένος. Γι' αυτό και υποβάλλονται, μέσω του Ηρακλή, σε μια τελευταία δοκιμασία η πρόθεση και η δύναμή του να τηρήσει την υπόσχεση αιώνιας αφοσίωσης που είχε δώσει στην ετοιμοθάνατη. Ύστερα, ο ποιητής προφανώς θέλησε να αιτιολογήσει την παρουσίαση του έργου του στη θέση του σατυρικού δράματος. Η επιλογή ήταν ευφυέστατη. Δεν αρκέστηκε μόνο στην αίσια έκβαση, που ήταν, άλλωστε, δοσμένη από τον παραδοσιακό μύθο, αλλά έκλεισε το δράμα (όπως ακριβώς το είχε αρχίσει με τη σχεδόν χαριτωμένη σκηνή του Απόλλωνα με τον Θάνατο) μέσα σε μια ατμόσφαιρα παραμυθική, αλλά με τόνους αισθητά κωμικούς: υιοθέτησε τη μορφή ενός σκηνικού παιχνιδιού, μέσα από το οποίο παρώδησε όχι μόνο θέματα και καταστάσεις από προηγούμενα μέρη του ίδιου του έργου (λ.χ. αντιστρέφοντας τη σχέση απάτης ανάμεσα στον Άδμητο και τον Ηρακλή) αλλά και άλλα δραματουργικά στοιχεία της τραγωδίας γενικότερα (λ.χ. τη θεοφάνεια, με την «από μηχανής» εμφάνιση του Ηρακλή, και την αναγνώριση, με τη βαθμιαία αποκάλυψη της ταυτότητας της Άλκηστης).

Μέσα σ' αυτό το παιχνίδι χρειαζόταν ένα παραμυθικό, σχεδόν άυλο, σύμβολο: μια αχνή, απροσδιόριστη μορφή, ένα πλάσμα που κινούνταν ακόμα στο μεταίχμιο ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο. Αυτό το σκεύος τού το πρόσφερε η σιωπηλή Άλκηστη. Σ' αυτή τη σκηνή η γυναίκα του Αδμήτου δεν είχε τίποτε απολύτως να προσφέρει με το λόγο της, ο οποίος αν ακουγόταν, θα έπρεπε να επαναθέσει προβλήματα που ο ποιητής προτίμησε να αφήσει στο περιθώριο.

Φυσικά, ο Ευριπίδης δίνει κάποια εξήγηση για τη σιωπή της Άλκηστης: όταν η αναγνώριση πραγματοποιήθηκε και ο Άδμητος θέλει να ακούσει τη φωνή της γυναίκας του, ο Ηρακλής προβάλλει το αίτιο ενός τριήμερου εξαγνισμού. Αυτή όμως η ορθολογική εξήγηση αποτελεί απλό πρόσχημα για τη λειτουργία ενός καθαρά δραματουργικού παράγοντα εντελώς άλλης κατηγορίας.

Η ΑΦΩΝΗ ΑΛΚΗΣΤΗ

Erna P. Trammeil από το βιβλίο του John R. Wilson (επιμ.), *Twentieth Century Interpretations of Euripides' «Alcestis»*, Prentice-Hall, Νιου Τζέρσεϋ, 1968. Μετ.: Δημήτρης Ναζίρης

Αν και πολλοί από τους ειδικούς έχουν κατά καιρούς σαστίσει με το γεγονός ότι, στην Άλκηστη του Ευριπίδη, από κάποιο συγκεκριμένο σημείο και μετά, η ηρωίδα παραμένει άφωνη, κανείς μέχρι τώρα δεν μπόρεσε να βρει κάποια πειστική εξήγηση. Και βέβαια, αυτό δεν συμβαίνει επειδή ο Ευριπίδης βρέθηκε στην ανάγκη να χρησιμοποιήσει αλλού τον ηθοποιό που νωρίτερα είχε παίξει το ρόλο της. Ούτε και θα μπορούσε να θεωρηθεί η σιωπή της ως τέχνασμα, που του 'ρθε ξαφνικά, επειδή χρειάστηκε εδώ να έχει πάνω στη σκηνή τρεις υποκριτές. Η σιωπή της αυτή —και μπορούμε να είμαστε σίγουροι γι' αυτό— κάτι σημαίνει.

Σ' όλη τη διάρκεια του έργου, ο Ευριπίδης δεν χάνει ευκαιρία να τονίσει το φόβο του μιάσματος, που φύσει ενυπάρχει σε θεούς και ανθρώπους. Ήδη από το στ. 22, ο Απόλλων ετοιμάζεται να φύγει από το σπίτι του Αδμήτου, από φόβο μήπως τον μολύνει ο θάνατος. Και στην άαντιστροφή, ο Χορός εφιστά την προσοχή μας στο γεγονός ότι δεν υπάρχει ακόμα, έξω από την πόρτα του σπιτιού, κανένα δοχείο με καθαρό νερό πηγής, απαραίτητο αντίδοτο για το μίasma του θανάτου. Κι όταν ο Άδμητος ρωτά τον Ηρακλή για τη σιωπή της Άλκηστης, εκείνος τον πληροφορεί, όχι με τους συνηθισμένους του αστεϊσμούς, αλλά με κάθε σοβαρότητα, ότι η νεκρυνασχημένη γυναίκα δεν έχει ακόμα «καθαγιαστεί» απέναντι στις δυνάμεις του Κάτω Κόσμου, κι ότι κανείς «δεν επιτρέπεται ν' ακούσει τη φωνή της ως να περάσουνε τρεις μέρες». Κανείς, απ' όσους έφεραν την κατάρα του μιάσματος, δεν επιτρεπόταν να πει την παραμικρή λέξη, αν δεν εξαγνιζόταν προηγουμένως. [...]

Δύο μόνο απ' τους πολλούς που έγραψαν για την Άλκηστη δίνουν μια πιο πειστική ερμηνεία για τη σημασία της φράσης «δεν επιτρέπεται ν' ακούσεις τη φωνή της ως να περάσουνε τρεις μέρες». Ο Jerram πιστεύει ότι ο αριθμός τρία πιθανόν να χρησιμοποιείται λόγω του πασίγνωστου μυστικιστικού συμβολισμού του, ή ίσως και να αποτελεί απλώς υπαινιγμό στη θυσία που γινόταν προς τιμήν του νεκρού την τρίτη μέρα μετά την κηδεία ή να αναφέρεται στις οφειλόμενες στους θεούς προσφορές που γινόντουσαν τρεις μέρες μετά το θάνατο. Δεν είμαστε σίγουροι αν τα τρίτα τελούνταν τη μέρα της κηδείας ή τρεις μέρες μετά. Ο Stengel λέει ότι μάλλον τελούνταν την ίδια μέρα, αφού όμως είχαν περάσει τρεις μέρες νηστείας, κατά τη διάρκεια της οποίας εκείνοι που πενθούσαν θεωρούνταν ακάθαρτοι. [...]

Κατά τη γνώμη μου, πίσω από την πεποίθηση ότι ο νεκρός είναι παρών στα τρίτα, βρίσκεται η βεβαιότητα ότι, μέχρι και τη μέρα εκείνη, η ψυχή δεν έχει αποχωρισθεί από το σώμα και γι' αυτό η τρίτη μέρα από την ταφή θεωρείται, κατά την παράδοση, ως η μέρα της ανάστασης. Περιορισμένος καθώς ήταν από το νόμο των τριών ενοτήτων, ο Ευριπίδης, έπρεπε να ικανοποιήσει και τον εαυτό του αλλά και τους θεατές του, δηλώνοντας ότι και η επιστροφή της Άλκηστης στον κόσμο των ζωντανών, θα απαιτούσε τρεις μέρες. [...]

Πιστεύω, λοιπόν, ότι η φράση «δεν επιτρέπεται ν' ακούσεις τη φωνή της, ως να περάσουνε τρεις μέρες» δεν αναφέρεται τόσο στο χρόνο που απαιτούν οι τελετές του εξαγνισμού, όσο στον προσδιορισμό της παραδοσιακής περιόδου κατά την οποία η ψυχή δεν ξέρει αν πρέπει να παραμείνει στο σώμα ή να το εγκαταλείψει. Αυτή η τριήμερη αφωνία της Άλκηστης δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να θεωρηθεί ως αδέξιο τέχνασμα για να ξεπεραστεί η αδυναμία χρησιμοποίησης τρίτου υποκριτή, αλλά είναι σίγουρα μια έξυπνη και ευφυής επινόηση για να δοξαστεί η ανάστασή της από την άκρα του τάφου σιωπή.

Μαργαρίτα Γιουρσενάρ, Εξέταση της Άλκηστης

Η Μαργαρίτα Γιουρσενάρ έχει γράψει και το Μυστήριο της Άλκηστης, παραλλαγή της τραγωδίας του Ευριπίδη (γραμμένο το 1942, το έργο πρωτοεκδόθηκε το 1963). Ως προλεγόμενα σ' αυτό το κείμενο, η Γιουρσενάρ δημοσίευσε το δοκίμιο «Εξέταση της Άλκηστης».

Μετ.: Νικηφόρος Παπανδρέου

[...] Το μυστήριο του θανάτου απλώνεται σιγά-σιγά σ' όλο το έργο: στην τελευταία σκηνή, ενώ τραβάει σε μάκρος η κάπως σχολαστική συζήτηση ανάμεσα στον ήρωα και τον νεαρό χήρο σχετικά με την καλυμμένη Άγνωστη, η ίδια η Άγνωστη, ακίνητη και βουβή, μας γεμίζει, με μόνη την παρουσία της, μεταφυσική φρίκη και ελπίδα- ακόμα κι αν η αφασία της Άλκηστης έχει σχέση με τις συμβάσεις του αρχαίου θεάτρου ως προς τον αριθμό των ομιλούντων προσώπων, είναι βέβαιο ότι ο Ευριπίδης είχε πλήρη συνείδηση της εντύπωσης που θα προκαλούσε αυτή η σιωπή, η οποία εκφράζει το άρρητο. Κατόπιν, ο Ηρακλής δεν έχει παρά να αποχωρήσει όσο γίνεται πιο διακριτικά και ο Χορός να προφέρει τις τελευταίες υποχρεωτικές φράσεις για την αβεβαιότητα που διέπει τη μοίρα των θνητών.

Jan Kott, Θεοφαγία. Δοκίμια για την αρχαία τραγωδία, «Η πεπλοφόρα Άλκηστη»

Μετ.: Αγγέλα Βερυκοκάκη-Αρτέμη, Εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1976.

[...] Ο Άδμητος ούτε γιατρεύεται ούτε ανανεώνεται ηθικά. Η Άλκηστη θυμίζει μάλλον έναν πρόλογο των *Unpleasant Plays* του Μπέρναρντ Σω: η κωμωδία θ' αρχίσει μετά από τρεις μέρες, όταν η Άλκηστη θα ξαναμιλήσει.

Πρόβλημα αποτελεί μόνο το θαύμα. Στην κωμωδία των χαρακτήρων, στην κωμωδία των ηθών και την ψυχολογική κωμωδία δεν βρίσκουμε θαύματα. Μήπως όμως στην Άλκηστη δεν γίνεται κανένα θαύμα; Ο Verall, ο ρασιοναλιστής και θετικιστής, μεγαλωμένος στο πνεύμα του ρεαλιστικού θεάτρου και του βικτωριανού μελοδράματος, είχε τη γνώμη ότι ο Ευριπίδης έγραψε με δυο τρόπους καθένα από τα έργα του: κλείνοντας το μάτι για τους ραφινάτους φίλους του και με προσποιητή πίστη σε θεούς και θαύματα για τον αθηναϊκό όχλο. Ότι στην πραγματικότητα η Άλκηστη δεν πέθανε καθόλου, ότι ο Ηρακλής την έφερε από τον τάφο μόλις ξύπνησε από το λήθαργο. Ο Arrowsmith παρατηρεί εύστοχα ότι το ευτυχές τέλος της Άλκηστης είναι ειρωνικό και διφορούμενο, ότι το θαύμα και έγινε και δεν έγινε.

Μήπως όμως υπάρχει άλλη μια πιθανότητα; Ο Ηρακλής ήταν πραγματικά λεβέντης κι ήθελε να παρηγορήσει το φίλο του. Το πέπλο παραμερίζεται. Η ωραία άγνωστη δεν είναι η Άλκηστη. Τι να κάνει τώρα ο Άδμητος; Βρίσκεται σε αδιέξοδο, έχει πέσει μέσα στην ίδια του την παγίδα. Στο κάτω-κάτω ο ίδιος είχε ορκιστεί το πρωί στην ετοιμοθάνατη Άλκηστη ότι θα κρατήσει τον όρκο του ως το τέλος. Έχει όμως κιόλας πάρει την ξένη από το χέρι, της έχει υποσχεθεί ότι θα την οδηγήσει στο σπίτι του. Η γυναίκα είναι νέα και όμορφη, το σώμα της μοιάζει με το σώμα της γυναίκας του: Στον τόσο απίθανο φιλόξενο Άδμητο δεν απομένει τίποτε άλλο από το να συμφωνήσει με τον Ηρακλή πως η ξένη είναι πραγματικά η Άλκηστη. Η δεύτερη γυναίκα πολύ συχνά μοιάζει με την πρώτη, μόνο που συνήθως είναι νεότερη.

Η ωραία άγνωστη μένει σιωπηλή και θα μείνει σιωπηλή τουλάχιστον για άλλες τρεις μέρες. Ή για πάντα. Η Άλκηστη είναι ένα έργο όλο αινίγματα και δεν παραδίνει τα μυστικά του. Το χαρακτήρισαν ρομαντική κωμωδία και μελόδραμα, τραγικωμωδία και νόθο κατασκευάσμα, βγαλμένο από το συνδυασμό σατυρικού δράματος και τραγωδίας, ρομάντζα, γκροτέσκ και μπουρλέσκ. Ο Χορός των γερόντων των Φερών ήξερε από την αρχή ότι εδώ δεν μπορεί κανείς να είναι βέβαιος για τίποτε.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΠΕΤΣΑΚΟΣ

ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΠΕΤΣΑΚΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΠΕΤΣΑΚΟΣ